

CHOLG‘U IJROCHILIGIDA AN‘ANALAR, IJRO TEXNIKASI VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Respublika musiqa va san‘at texnikumi

Vohidov Farrux

Malikov Safarali

Annotatsiya: *Ushbu maqolada cholg‘u ijrochiligi san‘atining tarixiy shakllanishi, an‘anaviy ijrochilik maktablari, cholg‘ularning ijro texnikasi, ansambl va yakka ijrochilikning o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Cholg‘u ijrochiligi jarayonida texnik va badiiy mahoratning shakllanishi, ijrochilik psixologiyasi, repertuar tanlash prinsiplari hamda zamonaviy musiqiy texnologiyalar ta’siri ilmiy yondashuv asosida yoritiladi. Shuningdek, milliy cholg‘ular (dutor, tanbur, gijjak, nay, doira, karnay-surnay va boshqalar) ijrochiligida foydalaniladigan metodlar, pedagogik jarayon va hozirgi davrda cholg‘u ijrochiligining rivojlanish tendensiyalari o‘rganiladi.*

Kalit so‘zlar: *cholg‘u ijrochiligi, milliy cholg‘ular, ansambl, texnika, uslub, tembr, rezonans, ritm, pedagogika, maqom, an‘ana, improvizatsiya, mahorat.*

O‘zbek musiqa san‘ati tarixida cholg‘u ijrochiligi alohida o‘rin tutadi. Milliy cholg‘ularning tembr boyligi, ijro texnikasining murakkabligi va musiqiy tafakkurning o‘ziga xosligi ushbu san‘atning betakror an‘analarini yuzaga keltirgan. Cholg‘u ijrochiligi faqat texnik mahorat emas, balki badiiy talqin, musiqiy fikrlash va ijodiy yondashuv bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab jarayondir. Sharq musiqiy makonida tanbur, dator, gijjak, nay, rubob, qo‘biz, doira kabi cholg‘ular asrlar davomida kompozitorlik va ijrochilik san‘atining shakllanishida markaziy o‘rinni egallagan.

Bugungi kunda cholg‘u ijrochiligi an‘anaviy va zamonaviy yo‘nalishlarni qamrab olgan holda keng qamrovli ijodiy maydonga aylangan. Shu bois mazkur sohani ilmiy asosda o‘rganish, uning metodik va nazariy masalalarini tahlil qilish juda muhimdir.

Cholg‘u ijrochiligi bo‘yicha ilmiy adabiyotlar asosan uch yo‘nalishda shakllangan:

F. Karomatov, T. G‘iyosov, M. Toirov kabi olimlar milliy cholg‘ularning kelib chiqishi, ijro uslublari va xalq musiqasidagi o‘rnini tadqiq qilgan.

A. Rajabov, N. Xo‘jayev, R. Abdullayevlar maqom cholg‘uchiligining ohang tuzilishi, lad-melodik tizimi va ijrochilik xususiyatlarini ilmiy asosda yoritgan.

A. Qodirov, A. Sodiqov, H. Rasulevaning ishlarida cholg‘u o‘qitish usullari, mashq tizimi, texnika va repertuar tanlash mezonlari keng tahlil qilingan.

Adabiyotlarning umumiy xususiyati — ijrochilikni shakllantirishda nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va badiiy tafakkurning birligi ta’kidlanadi.

O‘zbek cholg‘u ijrochiligi: Buxoro–Samarqand musiqa maktabi, Xorazm maqom an‘anasi, Farg‘ona–Toshkent ashula va cholg‘u ijrochiligi, Qoraqalpoq qo‘bizchilik maktabi, Doirachilik maktablari singari o‘ziga xos maktablarga tayanadi.

Bu maktablar asosan og‘zaki an‘anada rivojlangan bo‘lib, ularning o‘ziga xos texnika, ohang tuzilishi, ritmik naqshlari mavjud.

Cholgʻu ijrochiligi texnikasi quyidagi unsurlarga tayanadi: — Barmoqlar texnikasi (digitatsiya) Tezlik, aniqlik, elastiklik, intonatsiyaning tozaligi. — Nafas (nay, karnay va h.k.) Nafasning boshqarilishi, legato va stakkato usullari, diafragma nazorati.

Ansambl va yakka ijrochilikning oʻziga xosliklari Yakka ijrochilik (solo), Texnik mahoratning toʻliq namoyishi, Improvizatsiya qilish imkoniyati, Ohang va ritm ustidan yakka nazorat, Uslubiy erkinlik Bir nechta cholgʻu tembrining uygʻunligi Raqobat emas, hamohanglik, Ritmik umumiylik

Har bir cholgʻu partiyasining funktsional roli: yetakchi, joʻrnavor, ritmik asos, fon fakturasi. Ansambl ijrochilikda tinglash madaniyati va muloqot muhim: ijrochilar sahnada bir-birini “eshitishi” kerak.

Sharq musiqa madaniyati uchun improvizatsiya — eng qadimiy ijodiy jarayon. Improvizatsiya: maqom ohanglari asosida, melodik variatsiya orqali, ritmik oʻzgarishlar orqali, kadensiya (yakka oʻtish) orqali amalga oshiriladi.

Ijrochi nafaqat matnni ijro etadi, balki uni takror yaratadi — bu cholgʻu ijrochiligining eng nozik badiiy jihati.

Pedagogik jarayonda quyidagi metodlar asosiy oʻrin tutadi: gradatsion mashq tizimi — osondan qiyinga; takrorlash va mustahkamlash; nazariy bilim va amaliyot uygʻunligi; metronom bilan ishlash; intonatsiyaning nazorat qilish; repertuar tanlashning ilmiy mezonlari.

Shuningdek, oʻqituvchi talabaning: qoʻl holati, nafas olishi, ritm sezgisi, tembr ustida ishlashi kabi jihatlarni boshqarib boradi.

Bugungi kunda cholgʻu ijrochiligi quyidagi yoʻnalishlar asosida yangilanmoqda: raqamli cholgʻular (digital piano, elektron dutor), MIDI texnologiyalar, live-looping (real vaqt loop yozish), elektron effektlar bilan ishlash, global sahnadagi fusion yoʻnalishlar (jazz–milliy sintezi), ovoz kuchaytirish va akustik tizimlar. Biroq bu yangiliklar anʼanaviy ijrochilik maktablari bilan uygʻunlashtirilganda samarali natija beradi.

Cholgʻu ijrochiligi oʻzbek musiqa madaniyatining bebaho boʻlagidir. Uning rivoji anʼanaviy maktablarga tayanadi, lekin zamonaviy texnologiyalar bilan hamohang holda boyib bormoqda. Cholgʻu ijrochisi uchun texnik mahorat, musiqiy tafakkur, badiiy talqin, psixologik tayyorgarlik va ijodkorlik bir butun tizim sifatida shakllanishi zarur. Anʼanaviy cholgʻular tembr boyligi, ritmik murakkabligi va improvizatsiya imkoniyati bilan jahon musiqiy sahnasida alohida oʻrin egallaydi. Shuning uchun cholgʻu ijrochiligini chuqur oʻrganish va yosh avlodga toʻgʻri metodika asosida oʻrgatish — milliy musiqa madaniyatining barqaror rivojlanishini taʼminlaydi.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Karomatov F. Oʻzbek xalq musiqasi tarixi. — Toshkent, 1995.
2. Gʻiyosov T. Sharq musiqa merosi. — Toshkent, 2002.
3. Rajabov A. Oʻzbek maqom sanʼati. — Toshkent, 2010.
4. Xoʻjayev N. Maqom cholgʻuchiligi asoslari. — Samarqand, 2018.
5. Qodirov A. Cholgʻu ijrochiligi metodikasi. — Toshkent, 2015.
6. Sodiqov A. Milliy cholgʻular ansambli uchun qoʻllanma. — Toshkent, 2014.
7. Abdullayev R. Sharq musiqasida ritm va lad. — Toshkent, 2000.
8. Toirov M. Milliy cholgʻular ansambli ijrochiligi. — Toshkent, 1998.